

TANULMÁNYOK

Pszichoanalízis és telepátia¹*Sigmund Freud**Előjáróban*

A kéziratnak nincs címe, 1921 augusztus 2-i keltezésű, a Nemzetközi Pszichoanalitikus Egyesület központi vezetőségének 1921 szeptember elején a Harz-hegységben tartott összejövetelére íródott. Az ebben tárgyalt anyag nagy részét Freud a „Bevezetés a pszichoanalízisbe” újabb sorozatában (Neue Folge) használta fel (XXX. előadás: Az álom és az okkultizmus).

Az a „harmadik eset”, melyet Freud bevezetőjében említ, függeléként el van különítve a kézirat többi részétől. Az „Előadások” közé lett besorolva, itt ezért nem közöljük.

[Bevezető]

Olybá tűnik, nem az a sorsunk, hogy nyugodtan dolgozhassunk kutatásunk fejlesztésén. Alighogy sikerült szerencsésen visszavernünk két támadást – az egyik újfent el akarta tagadni, amit mi bebonyolítottunk, és minden tartalmi vonatkozást mellőzve csak a tagadás motívumát olvasta a fejünkre, a másik azt próbálta a nyakunkba varrni, hogy e tartalom természetét félreismerjük, és egyszerűen összekeverjük egy másikkal², – tehát alighogy biztonságban érezzük magunkat ezekkel az ellenségekkel szemben, új veszély leselkedik ránk, ezúttal valami figyelemre méltó, elementáris, ami nem csupán bennünket fenyeget, hanem az ellenfeleinket is, és őket talán méginkább.

Valószínűleg többé nem tehetjük meg, hogy elutasítsuk az úgynevezett okkult tények tanulmányozását, azokat a dolgokat, amelyek állítólag az általunk ismert ember- és állat-lélektől különböző, másfajta pszichikai erők

¹ A fordítás alapjául szolgált: Freud, S. (1941d [1921]). Psychoanalyse und Telepathie. In: *Gesammelte Werke*, Bd. XVII, 27-44. A jegyzetek a szerkesztőtől illetve a fordítótól származnak.

² [Utalás Adlerre és Jungira.]

valós létezését garantálják, vagy ebben a lélekben eddig nem sejtett képességeket tárnak fel. E kutatás vonzereje leküzdhetetlenül erősnek látszik; rövid vakációm alatt háromszor volt alkalmam visszautasítani a közreműködésemet e stúdiók szolgáltatásában álló újonnan alapított folyóiratokban. Azt is érteni véljük, honnan meríti az erejét ez az áramlat. Egyebek között annak az értékvesztésnek a kifejeződése, amely a nagy háború világhátrahagyott omlata minden létezőt érintett, van benne egy jó adag útkereső tapogatózás a közelgő nagy átalakulás felé, melynek mértékét egyelőre nem is sejtethetjük, s bizonyára kísérlet kompenzációra is, hogy az ember más – földön túli – területen próbálja behozni azt, amit számára az élet a földön veszített vonzerejéből. Sőt még az egzakt tudományban zajló némely folyamatok is támogathatják ezt az irányt. A rádium felfedezése legalább annyira összezavarta a fizikai világra vonatkozó magyarázatlétezőségeket, mint amennyire bővítette azokat, és a legújabbban nyert belátás az úgynevezett relativitáselméletbe számos értetlen csodálójának szemében a tudomány objektív hitelességébe vetett bizalmat csökkentette. Emlékeznék, hogy nemrég maga Einstein is okát látta, hogy tiltakozzék egy efféle félreértés ellen.

Nem magától értetődő, hogy az okkultizmus iránti érdeklődés megerősödése veszélyt jelent a pszichoanalízis számára. Ellenkezőleg, azt kellene kívánatosnak tartanunk, hogy kölcsönös rokonszenv alakuljon ki közöttük. Önök ugyanazt a bántó, önhitt bánásmódot tapasztalták meg a hivatalos tudomány részéről. A pszichoanalízist még ma is afféle miszticizmussal hírbe hozható gyanús valaminek tekintik, az általa feltárt tudattalant pedig azok közé az ég és föld közötti dolgokhoz sorolják, amelyekre a katedrabölcsség még álmban sem mer gondolni. Az a számos felkérés, amellyel az okkultisták együttműködés céljából fordulnak hozzánk, azt mutatja, hogy félig-meddig hozzájuk tartozóként akarnak kezelni bennünket, számítanak a támogatásunkra az egzakt autoritás nyomásával szemben. Mindazonáltal a pszichoanalízisnek nem fűződik érdeke ahhoz, hogy ezt az autoritást önfeláldozóan védelmezze, maga is ellenzékben van minden konvencionálisan korlátozott, rögzített, általánosan elismerttel szemben; nem először fordulna elő, hogy a széles tömegek homályos, ám megingathatatlan sejtelmeinek nyújtana segítséget a műveltek ráartárságával szemben. Az analitikusok és okkultisták közötti szövetség és munkaközösség éppolyan kézenfekvőnek, mint amennyire reményteljesnek tűnik.

Közelebről megvizsgálva azonban adódnak nehézségek. Az okkultisták túlnyomó többségét nem tudásvágy hajtja, nem az a fölötti szégyen sarkallja, hogy a tudomány oly sokáig elmulasztott tudomásul venni tagadhatatlan problémákat, és nem is az az igény ösztönzi, hogy új területeket hódítson meg magának. Ők sokkal inkább meggyőződéses hívek, akik megerősítést keresnek, igazolást akarnak, hogy nyíltan vállalhassák hitüket. A hit azonban, melyet először maguk akarnak bizonyítani, aztán ráerőltetni másokra, az az a régi vallásos hit,

amelyet az emberiség fejlődése során a tudomány szorított vissza, vagy egy olyan másik, amely a primitívek meghaladott hiedelmeihez még közelebb áll. Az analitikusok viszont nem tagadhatják meg, hogy tudásukat az egzakt tudományosságból származtatják és hogy annak képviselői közé tartoznak. Az emberi vágyimpulzusok hatalmával szemben, az örömelev kísérteiseivel szemben a végsőkig bizalmatlanul az objektív bizonyosságnak egy kicsiny darabjéért készek feláldozni mindent: egy hézagtalan elmélet ragyogó nimbuszát, egy lekerekített világnézet birtoklásának felemelő tudatát, a célszerű és etikus cselekvés kiterjedt motivációja biztosította lelki megnyugvást. Ehelyett ők beérik töredékes megismerés-morzskával és homályos, minden átalakításra felkészített alapfeltevésekkel. Ahelyett, hogy csak azt a pillanatot várnák, amely lehetővé tenné nekik, hogy az ismert fizikai és kémiai törvények kényszerétől megszabaduljanak, olyan bővített és mélyebbre hatoló természeti törvények megjelenésében reménykednek, amelyeknek készek alávetni magukat. Az analitikusok alapján véve javíthatatlan mechanisztikusok. Mechanisztikusok és materialisták, még ha óvakodni akarnak is attól, hogy megfosszák a lelkit és a szellemit a maga egyelőre ismeretlen sajátosságaitól. Az okkult anyag vizsgálatába is csak azért bocsátkoznak bele, mivel arra számítanak, hogy ezáltal az emberiség vágyképzeteit véglegesen ki lehet zárni az anyagi valóságból.

Ilyen különböző gondolkodásmód mellett a hasznosságnak vajmi kevés reményével kecsegtet az analitikusok és okkultisták közötti munkakapcsolat. Az analitikusnak megvan a maga munkaterülete, melyet nem hagyhat el: a lelki élet tudattalanja. Ha munkája során okkult jelenségekre akarna vadászni, azt kockáztatná, hogy mindazt, ami kézenfekvőbb számára, nem veszi észre. Elveszítené elfogulatlanságát, pártatlanságát, előítélet nélkülségét, ami pedig analitikus felvértezetttségének és muníciójának lényegi része. Ha az okkult jelenségek a többihez hasonló módon árasztanak el, akkor előlük épp olyan kevésbé tudna kitérni, mint bármi más elől. Olybá tűnik, ez az egyetlen olyan törekvés, amely az analitikus tevékenységével összeegyeztethető.

Az egyetlen, a szubjektív veszéllyel szemben, hogy érdeklődése belevész az okkult jelenségekbe, az analitikus önkontrolljával védekezhet. Másképp áll a helyzet az objektív veszéllyel kapcsolatban. Aligha kétséges, hogy az okkult jelenségekkel való foglalkozás csakhamar oda vezet, hogy jelentős számban fogja megerősíteni az ilyenek valóságosságát; sejtendő, hogy jó darabig eltart, amíg ezeknek az új tényeknek valamiféle elfogadható elméletéhez el lehet jutni. De a sóvárogva rajtuk csügghető emberek nem fognak ilyen sokáig várni. Az okkultisták az első jóváhagyás pillanatától kezdve győzedelmesnek fogják nyilvánítani az ügyüket, a hitet az egyetlen állításról kiterjesztik az összes többire, a jelenségekről továbbviszik azokra a magyarázatokra, amelyek számukra a legkedvesebbek és amelyek igazán közel állnak hozzájuk. A tudományos vizsgálat módszereire voltaképpen csak létra gyanánt van szükségük,

hogy a tudomány fölébe emelkedhessenek. Jaj, ha ilyen magasra kapaszkodtak fel! És a körükük gyűlt közönségnek semmiféle kételkedése nem fog aggályokat kelteni bennük, a tömegeknek semmiféle ellenvetése nem fogja feltartóztatni őket. Úgy fogják üdvözölni őket, mint felszabadítókat, akik elhárították felőlük a gondolkodás kényelmetlen kényszerét, minden, ami csak az emberiség gyerekkora és az egyes ember gyermekévei óta hit dolgában felgyűlt, ujjongva fogadja majd őket. Akkor aztán iszonytató összeomlás várhat a kritikái gondolkodásra, a determinista felfogásra, a mechanisztikus tudományra; és kérdés, hogy megálljt tud-e majd parancsolni ennek a technika az anyagi erő nagyságához, az anyag tömegéhez és minőségéhez való kérlelhetetlen ragaszkodásával?

Hiú remény, hogy, mivel a titokzatos tudattalant érinti, éppen az analitikus munka fogja elkerülni az efféle értékkatasztrófát. Ha az embereknek otthonos szellemek adják meg a végső magyarázatokat, akkor már aligha kelhetnek érdeklődést az ismeretlen lelki hatalmak analitikus kutatásának fáradtságos megközelítései. Az analitikus technika módszereit is el fogják hagyni, ha remény mutatkozik arra, hogy okkult műveletek által közvetlen kapcsolatba kerüljenek a működő szellemekkel, éppúgy, ahogy az állhatatos aprómunka szokását vágják sutba, ha a remény azzal kecsegtet, hogy valamely sikeres spekuláció révén egy csapásra meg lehet gazdagodni. Hallottunk ebben a háborúban olyanokról, akik két ellenséges nemzet közé szorultak, az egyikhez születésük folytán tartoztak, a másikhoz lakóhelyük kötötte őket; az volt a sorsuk, hogy először az egyik, aztán pedig, ha szerencsésen megmenekültek, a másik kezelte őket ellenségként. Ilyesfajta sors várhat a pszichoanalízisre is.

Mindazonáltal a sorsot el kell viselni, bármilyen legyen is. A pszichoanalízis is meg fog békélni valahogy a magáéval. Térjünk vissza a jelenhez, a soron következő feladathoz. Az utóbbi évek folyamán tettem néhány olyan megfigyelést, amelyet legalább a hozzám legközelebb állók köre előtt nem akarok elhallgatni. Több ok együttes megléte – az idegenkedés, hogy valamely, a kort uraló áramlatnak behódoljon az ember, a pszichoanalízis érdekének veszélybe kerülése miatti aggodalom és a diszkrét álcázás teljes hiánya – indít arra, hogy közlendőmet további nyilvánosság elé ne bocsássam. Anyagomnak két ritka előnyével élek. Először is mentes azoktól a megfontolásoktól és kétségektől, melyekkel szemben az okkultisták megfigyeléseinek többsége a rövidebbet húzza, másodsor bizonyítóerejét csak akkor fejti ki, miután az analitikus megoldozásnak vetette alá az ember. Mindamellet csak két hasonló jellegű esetről van szó; egy harmadik, másfajta esetet³ csak kiegészítésképpen említék,

³ [Utalás a Dr. Forsyth és a Forsyte-történetre. Freud a „Az álom és az okkultizmus” c. XXX. előadásában tárgyalta az esetet (56-62.). In: *Újabb előadások a lélekelemezésről*. Sigmund Freud Művei, VIII. kötet. Filum, Budapest, 1999, 38-65.]

az más elbírálás alá esik. Abban a két esetben, amelyet most részletesen fogok tárgyalni, hasonló jelenségek fordulnak elő, hivatásos jövendőmondók olyan jóslatai, amelyek nem váltak valóra. Azoknak a személyeknek azonban, akiknek ezeket kinyilvánították, módfelett imponáltak, következésképpen nem valószínű, hogy a jövőhöz való viszony volna bennük a leglényegesebb. Nagyon szívesen fogadok minden hozzászólást, mely magyarázatukra szolgál, valamint bármely olyan megfontolást, mely bizonyítóerejüket érinti. A személyes viszonyom ehhez a témához továbbra is ingerült, ambivalens.

I. [Eset]⁴

Pár évvel a háború előtt egy fiatalember jött el hozzám analízisbe Németországból azzal a panasszal, hogy képtelen dolgozni, mindent elfelejtett a korábbi életéből, elveszítette minden érdeklődését. A filozófia kandidátusa volt, Münchenben végezte a tanulmányait, utolsó vizsgája előtt állt, egyébként nagyműveltségű, éles eszű fickó, infantilisán csibészes, egy bankár fia, aki, mint később kiderült, egy kolosszális análerotika sikeres feldolgozásán volt túl. Arra a kérdésre, hogy valóban semmire nem emlékszik-e az életéből vagy az érdeklődési köréből, bevallotta, hogy egy regényt tervez, amely IV. Amenhotep korában játszódik Egyiptomban, és amelyben egy bizonyos gyűrű kap majd kitüntetett szerepet. Erről a regényről beszélgettünk, és csakhamar kiderült, hogy a gyűrű a házasság szimbóluma, és attól kezdve sikerült felélesztenünk minden emlékét és érdeklődését. Kiderült, hogy összeomlása egy nagy lelki megrázkódtatás következménye volt. Egyetlen, nála néhány évvel fiatalabb leánytestvére volt, akin teljes, egészen leplezetlen szerelemmel csüggött. Miért nem házasodhatunk össze mi ketten? hangzott el gyakran közöttük. Egymás iránti gyengédségük azonban soha nem lépte túl a testvérek között megengedett mértéket.

A húgába aztán beleszeretett egy fiatal mérnök. Érzelmei viszonzásra is találtak, a szülők tetszését viszont nem sikerült elnyernie. Szorult helyzetében az ifjú pár a leány fivéréhez fordult segítségért. Ő felkarolta a szerelmesek ügyét, közvetítette a levelezésüket, lehetővé tette, hogy találkozhassanak, amikor otthon töltötte a vakációt, és végül rávette a szülőket, hogy egyezzenek bele a szerelmesek eljegyzésébe, majd házasságába. A jegyesség

⁴ [Az itt közölt esettel kapcsolatban lásd Freud 1910. november 10-én Ferenczihez írt levelét: „Gyorsan egy kis újdonság (tegye el, az Öné), amely erős bizonyíték a gondolatátvitel mellett. Biztos, ez lesz az Ön nagy felfedezése.” in: *Sigmund Freud – Ferenczi Sándor levelezés, I/1. kötet, 1908-1911.* 348. old. Freud az esettel, rövidebben, a XXX. előadásában is foglalkozott (in: *Újabb előadások a lélekelemzésről,* 51-52. old.)]

idején történt egyszer valami fölöttébb gyanús dolog. A fivér leendő sógorával kirándulni indult a Zugspitzére, ahol ő vállalta a túravezető szerepét, de aztán eltévedtek a hegyen, veszélybe kerültek, kis híján lezuhantak a magasból, és csak nagy nehézségek árán sikerült megmenekülniük. A páciens nem is próbált ellenkezni, amikor ezt a kalandot gyilkossági- és öngyilkossági kísérletként értelmeztem. A fiatalember néhány hónappal a húga házasságkötése után kezdte meg az analízist.

Fél-háromnegyed év elteltével teljesen munkaképesen távozott, hogy aztán letegye hátralévő vizsgáját, megírja a disszertációját, majd egy teljes év múlva a filozófia doktoraként tért vissza, hogy folytassa az analízist, mert, amint mondta, filozófus lévén a terápiás sikeren túlmenő érdeklődést táplál a pszichoanalízis iránt. Azt tudom, hogy októberben kezdte el. Pár héttel később valamilyen összefüggésben a következő élményét mesélte el.

Münchenben él egy igen nagy hírű jósnő. A bajor hercegek szokták felkeresni, mielőtt valamilyen vállalkozásba készülnek belevágni. A jósnő semmi mást nem kér, csak egy dátumot kell megadni neki. (Elmulasztottam megkérdezni, hogy a dátumban az évszámnak is szerepelnie kell-e.) A jövőmondó abból indul ki, hogy a dátum valamely konkrét személy születésének napja, de azt nem kérdezi meg, hogy kié. E dátum birtokában asztrológiai könyvekben vizsgálódik, hosszas számításokat végez, majd végül erre a személyre vonatkozó próféciaát mond. A fiatalember múlt márciusban döntött úgy, hogy felkeresi a jövőmondónőt, és a sógora születési dátumát adta meg neki, természetesen anélkül, hogy megnevezte volna vagy elárulta volna, hogy őrá gondol. Az orákulum a következőt közölte: ez a személy jövő júliusban vagy augusztusban rák vagy osztriga okozta mérgezésben meg fog halni. Miután a fiatalember ezt elmondta, hozzáfűzte: És ez nagyszerű volt!

Nem értettem a dolgot és hevesen ellenkeztem: Ebben ön mit talál nagyszerűnek? Már hetek óta jár hozzám, ha a sógora valóban meghalt volna, már régen elmondta volna; vagyis a sógora él. A prófécia tehát nem teljesedett be, mit talál benne csodálatra méltónak?

Mire ő: Beteljesedni valóban nem teljesedett be. De az a különös benne, hogy a sógorom módfelett kedveli a rákot és az osztrigát meg minden ilyesmit és tavaly augusztusban tényleg mérgezést kapott a ráktól, amibe könnyen belehalhatott volna. Több szó erről nem esett.

Akkor hát vitassuk meg ezt az esetet.

Én hiszek az elbeszélő őszinteségében. Teljes mértékben komolyan vehető, jelenleg a filozófia tanáraként tevékenykedik K.-ban. Nem tudok olyan motivációról, ami arra készthette volna, hogy misztifikáljon engem. Az elbeszélése epizodikus volt és nem tendenciózus, a továbbiakban semmi más nem kapcsolódott hozzá, semmiféle következtetés levonásához nem szolgált alapul. A fiatalembernek nem állt szándékában, hogy okkult lelki jelenségek

létezéséről győzzön meg, sőt az volt a benyomásom, mintha élményének jelentését egyáltalán nem is magyarázta volna meg saját magának. Engem annyira elképesztett, tulajdonképpen kínosan érintett a dolog, hogy le is mondtam közlésének analitikus felhasználásáról.

Éppilyen kifogástalannak tűnik számomra egy más irányú megfigyelés. Annyi biztos, hogy a jósnő nem ismerte a hozzá fordulót. De tegyék csak fel maguknak a kérdést, vajon az intimitásnak mely foka szükségeltetik ahhoz, hogy az ember egy dátumot ismerőse sógorának születésnapjaként ismerjen fel. Másfelől pedig velem együtt bizonyára Önök is mindannyian a leghatározottabban kélik, hogy a születési dátumból ilyen-olyan formulák révén, mindenféle táblázatok segítségével a sorsnak ennyire apró részleteire lehetne következtetni, mint a rákmérgezés; Ne felejtjük el, hogy hány ember születik ugyanazon a napon; Önök lehetségesnek tartják, hogy a sorsok azonossága, amelynek alapja az azonos születési idő volna, ilyen mértékben kiterjed a részletekre? Bátorkodom tehát teljességgel kizárni a vitából az asztrológiai számolgatást, azt hiszem, a jósnő valami mást tehetett, anélkül, hogy befolyásolta volna az eredményt. Vagyis úgy érzem, az illúzió egyik forrását a jósnő – mondjuk mindjárt: a médium – részéről is teljesen figyelmen kívül hagytuk.

Ha Önök elismerik ennek a megfigyelésnek a valóságosságát és őszinteségét, akkor máris eljutottunk a magyarázatához. És ekkor azonnal kiderül, ami ezeknek a jelenségeknek a zömére érvényes, hogy okkult feltételezésekből táplálkozó magyarázatuk ritka mód kielégítő, a magyarázatra szoruló maradéktalanul fedi, már ha az nem volna önmagában is oly kevés. A jósnő nem tudhatott a megadott napon született személy ténylegesen megtörtént, rák okozta mérgezéséről, s ezt a táblázataiból és számításaiból sem olvashatta ki. A kérdező azonban birtokában volt ennek a tudásnak. Az eset akkor magyarázható meg maradéktalanul, ha azt feltételezzük, hogy ez a tudás – ismeretlen úton, a számunkra ismert közlésmódok kizárásával – szállt át róla a másikra, az állítólagos prófétaóra. Vagyis, azt a következtetést kellene levonnunk: létezik gondolatátvitel. A jósnő asztrológiai munkája itt egy olyan tevékenység funkcióját kapná, amely saját pszichikai erőit eltéríti, mérsékelten terheli, úgy, hogy a másik személy rá ható gondolatai iránt fogékony és áteresztőképes tudjon lenni, hogy igazi „médium” lehessen. Hasonló mechanizmusokat pl. a vicc esetében ismertünk meg, amikor arról volt szó, hogyan biztosít jórészt automatikus lefolyást egy lelki folyamatnak.

Az analízis bevonása azonban több haszonnal jár ennek az esetnek a szempontjából és növeli a jelentőségét. Azt tanítja nekünk, hogy nem valamely közömbös tudás tetszőleges részlete közlődött egy második személy indukciója révén, hanem egy személy rendkívül erős vágya, amely az illető tudatával különleges viszonyban volt, egy második személy segítségével képes volt enyhén álcázott tudatos kifejezésre lelni, igen hasonlóan ahhoz, ahogy a spektrum

láthatatlan vége a fényérzékeny lemezen színes folytatásként érzékelhetően nyilatkozik meg. Az ember úgy véli, rekonstruálni tudja a fiatalember gondolatmenetét a vetélytársként gyűlölt sógor megbetegedése és felépülése után. Nos, ezúttal megmenekült ugyan, de ezért mégsem mond le veszedelmes kedvteléséről, és egy következő alkalommal remélhetőleg bele is fog halni. Valószínűleg ez az, ami a próféciába áttevődik. Ennek a pendant-jaként elmondhatnám Önöknek egy másik személy álmát, amelyben anyagként jelenik meg egy prófécia, és az álom elemzése igazolja, hogy a jövődőlés tartalma egy vágyteljesítéssel egyezik meg.

Mondandómat nem egyszerűsíthetem le azzal, hogy a páciensemnek a sógora halála iránti vágyát tudattalanul elfojtottként jellemzem. Végül is a tavalyi kúra során tudatossá tettük, és az elfojtásából fakadó következmények megszűntek. Azonban megmaradt továbbra is, már nem patogén módon, mégis elég intenzíven. „Elnyomott”-nak nevezhetnénk.

II. [Eset]⁵

F. városában felcseperedik egy gyerek, ő a legidősebb az öt testvér közül, mind lányok. A legkisebb tíz évvel fiatalabb nála, egyszer, amikor még kis csecsemőként dajkálja, kiejti a karjából, később a „gyerekének” nevezi. A korban hozzá legközelebb álló kishúgától a lehető legrövidebb idő választja el, mindketten ugyanabban az évben születtek. Az anya idősebb az apánál, híján van a kedvességnek, az apa évekkal fiatalabb nála, és sokat törődik kicsi lányaival, Ügyeskezűségével imponál nekik. Sajnos máskülönben nem áll a helyzet magaslatán, üzletembernek alkalmatlan, a családot nem képes eltartani a rokonok segítségével nélkülül. A legidősebb lány idejekorán megismeri az összes gondot, amely az apa elégtelen keresőképességéből adódik.

Miután levetkőzte merev, vad gyerekkarakterét, lassanként valósággal az erény példaképévé válik. Fennkölt erkölcsi pátozához erősen korlátozott intelligencia társul. Népiskolai tanítónő lesz, komoly tisztelet övezi. Egyik fiatal rokona, aki egyúttal a zenetanára is, bátoratlan hódolattal közeledik hozzá, őt azonban az udvarlás nem érinti különösebben mélyen. Még egyetlen másik férfi sem keltette fel az érdeklődését.

Egy napon megjelenik az anya egyik rokona, jóval idősebb nála, de, mivel ő maga csak 19 éves, még fiatal ember. Külföldi, Oroszországban él, egy nagy

⁵ [Az esetet, amelyet Freud 1911. január 3-án írt levelében „Újévi ajándékként” szintén elküldött Ferenczinek „gyűjteményébe” (lásd idézett *Freud-Ferenczi levelezés* I/1. kötet, 369. old.), Freud a XXX. előadásában is elemezte (in: *Újabb előadások a lélekelemzésről*, 48-50. old.).]

kereskedelmi vállalat vezetőjeként tehetőssé vált. Utóbb nem kevesebb, mint egy világháború és a legnagyobb zsarnokság bukása kellett ahhoz, hogy elszegényedjen. Beleszeret az ifjú és szigorú kuzinba és feleségül akarja venni. A szülők egyáltalán nem beszélnek rá lányukat a házasságra, ő azonban érti, hogy mit kívánnak a szülők. Minden erkölcsi eszmény mögött ott a fantáziavágy, hogy segítsen az apának, megszabadítsa a nehézségeitől. Úgy kalkulál, hogy leendő férje, amíg aktív cégvezető, pénzzel fogja támogatni az apát, nyugdíjat biztosít neki, amikor végleg visszavonul, hozománnyal és kelengyével látja majd el a testvéreit, tehát összeházasodhatnak. Aztán beleszeret a férfibá, nem sokkal később hozzámegy feleségül és követi Oroszországba. Néhány apró, nem igazán érthető esettől eltekintve, amely csak a visszatekintésben kap értelmet, minden remekül is megy a házasságban. Gyengéden szerető, érzékileg kielégült asszonnyá válik, családjának példásan gondját viseli. Csak egyvalami hiányzik az életéből, nem születik gyereke. Már 27 éves, nyolcadik éve házas, Németországban él és miután legyőzte minden aggályát, gondjával egy ottani nőgyógyászhoz fordul. Az orvos a specialisták szokásos figyelmetlenségével biztosítja a várható sikerről, amennyiben hajlandó alávetni magát egy kisebb műtétnek. Ő kész erre, este még megbeszéli a férjével. Alkonyodik, fel akarja gyújtani a villanyt. A férfi arra kéri, ne tegye, szeretne mondani neki valamit, és szívesebben venné, ha sötétben volna rá módja. Mondja le az operációt, a gyermektelenségnek ő az oka. Két évvel ezelőtt, egy orvoskongresszuson tudta meg, hogy bizonyos betegségek következtében a férfiak elveszíthetik a nemzőképességüket, majd a vizsgálat kimutatta, hogy az ő esetében is így áll a helyzet. E váratlan közlés után elmarad a műtét. A páciens jelenleg olyan összeomlást él át, melyet hiába próbál, nem sikerül eltitkolnia. Férjét csak apapótlékként volt képes szeretni, és most megtudta, hogy soha nem lehet apa. Három út áll előtte, mindegyik egyformán járhatatlan: a hűtlenség, a lemondás a gyerekről, a válás a férfitől. Az utóbbira jól felfogott praktikus megfontolásokból nem képes, a középsőre a legnyomósabb tudattalan okokból, amelyeket Önök könnyűszerrel kitalálhatnak. Az egész gyerekkorát az a háromszor meghíúsult vágy uralta, hogy az apjától gyereke legyen. Így tehát marad az a megoldás, amely olyan érdekessé teszi őt számunkra. Súlyos neurózisba esik. Egy jó darabig szorongásos hisztériával védekezik különböző kísértésekkel szemben, de ez aztán súlyos kényszercselekvésekbe csap át. Többször is ideggyógyintéztbe kerül, majd végül, tíz évi betegség után eljut hozzám is. A legkirívóbb tünete az volt, hogy az ágyban biztosítótűkkel odaerősítette a fehérműjét a takaróhoz. Így árulta el a férje fertőzésének titkát, amiért ő gyermektelen maradt.

Ez a nőbeteg mesélte nekem egyszer, akkor talán negyven éves lehetett, egy élményét kezdődő deprimáltságának idejéből, amikor még nem hatalmasodott el rajta kényszerneurózisa. Hogy elterelje a figyelmét, a férje magával vitte egyik üzleti útjára Párizsba. A házaspár éppen a férfi egyik üzleti partnerének

társaságában ült a hotel halljában, amikor valamiféle izgatottságra és mozgolódásra figyeltek fel. Az asszony a szállodai személyzet egyik tagjánál érdeklődött, hogy mi történt, és megtudta, hogy megérkezett Monsieur le Professeur, és a hotel bejáratához közeli kis helyiségben tart fogadóórát. Monsieur le Professeur híres jóvendőmondó, nem kérdez semmit, a látogatónak egy homokkal teli tálba kell helyeznie a tenyerét, ő pedig a kéz lenyomatának tanulmányozásából kinyilatkoztatja a jövőt. Az asszony bejelentette, hogy ő is szeretne odamenni és jósoltatni magának, azonban a férje lebeszélte, mondván, hogy ostobaság. De miután üzleti partnerével együtt távozott, az asszony lehúzta az ujjáról a karikagyűrűjét és belopódzott a jós kabinetjébe. Az hosszas tanulmányozta kezének lenyomatát, majd azt mondta neki: Önre a közeljövőben nagy küzdelmek várnak, de aztán minden jól végződik, férjhez fog menni és harminckét éves korára két gyermeke lesz. A beteg szemlátomást csodálkozva és értetlenül mesélte el ezt a történetet. Megjegyzésem, miszerint mégiscsak sajnálatos, hogy a prófécia határideje idestova már nyolc éve lejárt, hatás nélkül maradt. Talán azt gondolhattam magamban, hogy a jóvendölés magabiztos merészsége, a „Kück des Rebben”⁶ készzeti bámulatra.

Máskülönben megbízható emlékezetem sajnos nem biztos benne, hogy a prófécia első része úgy hangzott-e: minden jól végződik, Ön férjhez fog menni, vagy pedig így: Ön boldog lesz. Figyelmem túlságosan is a jelentőségteljes részleteket tartalmazó, élesen bevésődött záró mondatra koncentrált. Végül is a jól végződő küzdelmekről szóló első mondatok valójában azokhoz az általános frázisokhoz hasonlóak, amelyek megtalálhatók minden próféciaiban, még a készen kaphatókban is. Annál feltűnőbbben üt el ezektől a zárómondatban előforduló két szám. Kétségtől nem lett volna azonban érdektelen tudni., hogy a professzor valóban az asszony házasságáról beszélt-e? Ő lehúzta ugyan a karikagyűrűjét és huszonhét éves korához képest meglehetősen fiatalosan festett, könnyen kislánynak lehetett volna nézni, másfelől viszont ahhoz sem szükséges túl nagy rafinéria, hogy a gyűrű nyomát fel lehessen fedezni az ujján. Szorítkozzunk arra a problémára, amelyet az utolsó mondat vet fel, amely két gyermeket ígér harminckét éves korára.

⁶ [Az eredeti szövegben jiddisül idézett fordulattal („Kück des Rebben” – A rabbi pillantása) Freud *A vicc és viszonya a tudattalanhoz* című esszéjében (ford. Bart István, in: Sigmund Freud: Esszék, Bp. 1982, 23–251, itt: 79-80.) a „hibás gondolatmenetre” épülő vicctípus eseteként tárgyalt példára utal, amely „a pusztán lehetőséget is szinte egyenértékűként kezeli a valósággal”. A viccben szereplő krakkói csodarabbi egyszer csak „telepatikus úton tudomást szerez” a lembergi csodarabbi haláláról, akit illően meg is gyászolnak, ám hamarosan Lembergből érkező utazók tanúsítják, hogy a rabbi kiváló egészségnek örvend, és egyikük csúfolódó megjegyzést tesz a krakkói rabbi egyik tanítványának, mondván, hogy jól felsült a rabbi, hiszen a lembergi rabbi él. A tanítvány így felel: „Na igen, de ellátni Krakkótól Lembergig, az is nagy dolog, nem?” (A ford.)]

Ezek a részletek voltaképpen teljességgel önkényesnek és megmagyarázhatatlannak tűnnek. Valószínűleg még a legmegveszekedettebb hívő sem igen vállalkozna arra, hogy a kéz vonalainak értelmezéséből vezesse le ezeket. Kétségtelen igazolásra találtak volna, ha a sors megerősítette volna őket, de nem így történt, az asszony már negyven éves volt és nem született gyereke. Honnan eredtek tehát ezek a számok és mit jelentettek? Magának a páciensnek sejtelve sem volt róla. A legkézenfekvőbb az volna, ha a kérdést egyszerűen mellőznénk, az esetet pedig mint értéktelent a sok egyéb ostoba, okkultnak vélt kijelentés közé hajítanánk.

Mármost milyen szép is volna, a legegyszerűbb megoldás és a legáhitottabb megkönnyebbülés, ha, sajnálatos módon ezt kell mondanom, nem éppen az analízis volna képes arra, hogy felvilágosítással szolgáljon ennek a két számnak az eredetéről, mégpedig ismét csak olyannal, amely teljesen kielégítő, sőt a helyzetre nézve egyenesen magától értetődő. A két szám ugyanis kifejezetten a mi betegünk édesanyjának élettörténetére illik rá. Ő csak harminc éves kora után ment férjhez és a harminckettedik életévében történt, hogy a szokásos asszonyi sorstól eltérve és mintegy a késlekedést behozandó, két gyermeknek is életet tudott adni. A prófécia tehát könnyen lefordítható: Ugyan ne keseregj már a mostani gyerektelenség miatt, hiszen ez még semmit nem jelent, még mindig fordulhat úgy a sorsod, mint az anyádé, aki a te korodban még csak férjnél sem volt, aztán harminckét évesen mégis két gyermeke lett. A jövődőlés azt ígéri neki, hogy beteljesedik az anyával való azonosulása, ami gyerekkorának titka volt, s ez a mindezen személyes viszonyokról mit sem tudó, a homokban kirajzolódó kézlenyomattal foglalatostkodó jós száján keresztül történik. Eközben rajtunk múlik, hogy e minden értelemben tudattalan vágyteljesítés előfeltételeként megkockáztassuk: halálával fogsz-e megszabadulni mihaszna férjedtől, vagy összeszeded a bátorságodat, és elvász tőle. A kényszerneurózis természetének az első lehetőség felelne meg jobban, az utóbbira utalnak a győzelemmel végződő küzdelmek, amelyekről a jövődőlés szól.

Önök felismerik, hogy az analitikus értelmezés szerepe itt még fontosabb, mint az előzőleg ismertetett esetben, mondhatnánk, ez teremtette meg voltaképpen az okkult valóságot. Következésképpen ennek a példának is egyenesen megkerülhetetlen bizonyítóerőt kellene tulajdonítanunk valamely intenzív tudattalan vágy és az attól függő gondolatok és ismeretek átvitelének lehetőségére szempontjából. Csak egy módját látom annak, hogy miként lehet megmenekülni ennek az esetnek a kényszerétől és biztosan nem is fogom ezt elhallgatni. Lehetséges, hogy a páciens a prófécia és annak a kúra alkalmával történt elmesélése között eltelt tizenkét vagy tizenhárom évben emlékezethamisítást követett el, hogy a professzor csak valami általánosan jellegtelen vigasztalót mondott, ami nem kelthetne csodálatot, és hogy ő lassanként használni kezdte a tudattalanjából a jelentőségteljes számokat. Akkor elpárologna az a tényállás,

amely oly jelentős következtetéseket szeretne ránk erőltetni. Szívesen azonosulunk azzal a szkeptikussal, aki egy ilyen közlést csak akkor méltányol, ha az közvetlenül az élmény után hangzott el. Talán akkor sem aggályok nélkül. Emlékeztetnék arra, hogy professzori kinevezésem után köszönetnyilvánító kihallgatáson vettem részt a miniszternél. Amikor erről a kihallgatásról távoztam, azon kaptam magam, hogy meg akarom hamisítani a kettőnk között elhangzott párbeszédet, és soha többé nem sikerült pontosan visszaemlékezni arra a társalgásra, amelyet ténylegesen folytattunk egymással. Viszont Önökre kell bíznom, hogy ezt a választ megengedhetőnek tartják-e. Cáfolni éppoly kevéssé tudom, mint bizonyítani. Ily módon ez a második megfigyelés, jóllehet elvileg hatásosabb, mint az első, de nem ugyanolyan mértékben, mint amennyire amahhoz nem fér kétség.

Az a két eset, amelyet ismertettem Önökkel, két be nem teljesedett próféciára vonatkozik. Azt hiszem, hogy az efféle megfigyelések szolgáltathatják a legjobb anyagot a gondolatátvitel kérdésével kapcsolatban és arra szeretném ösztönözni Önöket, hogy gyűjtsenek hasonlókat. Másféle anyagból is előkészítettem egy példát Önöknek, egy olyan esetet, melyben egy különleges képességű páciens az egyik órán olyan dolgokról beszélt, amelyek a lehető legkülönösebb módon egy közvetlenül azt megelőzően átélt saját élményéhez kapcsolódtak. De megfogható bizonyítokat kell hogy kapjanak arra nézvést, hogy én csak a legnagyobb ellenállás közepette foglalkozom az okkultizmusnak ezekkel a kérdéseivel. Amikor Gasteinben keresni kezdtem azokat a feljegyzéseket, amelyeket ennek a referátumnak a kidolgozásához gyűjtöttem össze és vittem magammal, nem találtam meg azt a papírt, amelyre ezt az utolsó megfigyelést jegyeztem fel, előkerült viszont egy másik, amit tévedésből vittem magammal, és amelyen egészen másfajta, indifferens feljegyzések vannak. Ennyire erős ellenállással szemben nincs mit tenni, kénytelen vagyok az adósuk maradni ezzel az esettel, nem tudom emlékezetből pótolni. Szeretném viszont megosztani Önökkel néhány észrevételemet egy Bécsben fölöttébb jól ismert személyről, egy grafológusról, Rafael Schermannról, akinek felülmúlhatatlan képességeket tulajdonítanak. Állítólag nemcsak arra képes, hogy egy írásminta alapján megállapítsa az adott személy jellemét, hanem még az élettörténetéről is számot tud adni és olyan jóslatokat fűz hozzá, amelyeket a sors később igazol. E figyelemre méltó mutatóanyagok zöme persze a saját elbeszélésén nyugszik. Egyik barátom egyszer a tudtom nélkül abba a kísérletbe bocsátkozott, hogy egy tőlem származó írásmintáról kérdezte. A grafológus csak odáig jutott, hogy az írás egy idős úrtól származik – ezt könnyű kitalálni –, akivel nehéz együtt élni, mert kiállhatatlan házisárkány. Ezt azért a környezetem aligha erősítené meg. De okkult téren közismerten érvényes az a kényelmes alaptétel, hogy a negatív esetek semmit sem bizonyítanak.

Schermannról nem szereztem közvetlen tapasztalatokat, azonban az egyik páciensem közvetítésével mégis kapcsolatba kerültem vele, amiről ő mit sem tud. Erről szeretnék még mesélni Önöknek. Pár évvel ezelőtt egy fiatalember fordult hozzám, akit különösen rokonszenvesnek találtam, úgyhogy sok más beteggel szemben előnyben részesítettem. Kiderült, hogy az egyik legismertebb félvilági nővel bonyolódott szerelmi viszonyba, amittől meg akart szabadulni, mert az megfosztotta minden önállóságától, de képtelen volt rá. Sikerült felszabadítanom és teljes bepillantást nyernem e kényszerbe, a fiatalember pár hónappal ezelőtt normális, polgári értelemben kifogástalan házasságot kötött. Az analízisben hamarosan kiderült, hogy a kényszer, amely ellen berzenkedett, egyáltalán nem a félvilági nőhöz, hanem egy saját köréből származó asszonyhoz kötötte, akivel kora ifjúsága óta folytatott viszony fűzte össze. A félvilági nőt csak bűnbaknak használta, hogy rajta élhesse ki mindazt a bosszúvágyat és féltékenységet, ami tulajdonképpen a szeretőjének szólt. Számunkra ismerős minták szerint egy új tárgyra való eltolás révén szabadult meg az ambivalenciagátlástól.

Ezt a félvilági nőt, aki a maga részéről úgyszólván önzetlenül volt belé szerelmes, a fiatalember rendszeresen a legrafináltabb módon gyötörte. Amikor azonban a nő már nem tudta tovább titkolni a szenvedését, akkor rá háramlott át az a gyengédség is, amit a fiatalember ifjúkori szerelme iránt érzett, ajándékokkal halmozta el, kényeztette a nőt, majd pedig kezdődött előlről a körforgás. Amikor a kúra hatására végül szakított vele, kiderült, hogy mit akart elérni viselkedésével a szerető e pótlékánál: elégtételt akart szerezni saját öngyilkossági kísérletéért, melyet ifjúkorában követett el, amikor a szerelménél nem talált meghallgattatásra. Ez után az öngyilkossági kísérlet után sikerült végül meghódítania idősebb szeretőjét. A kezelésnek ebben az időszakában kereste fel az általa ismert Schermannnt, aki a gáláns hölgytől származó írásminták alapján ismételt arra az értelmezésre jutott, hogy a nő erői kimerülőben vannak, az öngyilkosság küszöbén áll, egészen biztosan meg fogja ölni magát. Ezt azonban nem tette meg, hanem levetkőzte emberi gyengéit és hivatását, illetve a hivatalos baráttal szemben érvényesítendő alapelveket tartotta szem előtt. Világos volt számomra, hogy a csodafi csupán csak bensőséges vágyát nyilvánította ki páciensemnek.

Miután ezt az ürügyként használt személyt legyőzte, páciensem komolyan elhatározta, hogy megszabadul valós bilincseitől. Álmai alapján tanácsoltam neki egy tervet, amely benne képződött, hogyan tudná felbontani a kapcsolatát ifjúkori szerelmével, anélkül, hogy súlyosan megbántaná vagy anyagi kárt okozna neki. Az asszonnak volt egy lánya, aki rendkívül kedvesen viselkedett a fiatal házibaráttal, állítólag semmit nem tudott annak titkos szerepéről. Ezt a lányt akarta feleségül venni a páciensem. Nem sokkal ezután tudatossá vált a terv, és a férfi rászánta magát a megvalósításához vezető első

lépésekre. Én támogattam a szándékot, amely ugyan a szokványostól eltérő, mindazonáltal lehetséges kiútnak tűnt egy nehéz helyzetből. Nem sokkal később azonban jött egy álom, amely ellenségesen a lány ellen fordult, és ekkor a fiatalember újra konzultált Schermann-nal, aki olyan szakvéleményt adott, mely szerint a lány gyerekes, neurotikus, házasságra alkalmatlan. A híres emberismerőnek ezúttal igaza volt, az akkor már a férfi menyasszonyának számító lány viselkedése egyre ellentmondásosabbá vált és el is határozták, hogy analízisbe megy. Az analízis eredménye a házassági terv elvetése volt. A lánynak teljes tudattalan tudása volt az anyja és a vőlegénye közötti viszonyról és az utóbbihoz csak Ödipusz-komplexusa okán ragaszkodott.

Nagyjából ebben az időszakban szakadt félbe az analízisünk. A páciens szabad volt, képes arra, hogy önállóan alakítsa további életét. Egy családi körén kívül álló, tiszteletreméltó lányt választott feleségéül, akiről Schermann kedvező ítéletet hozott. Bárcsak ezúttal is igaza lenne.

Önök értik már, hogy milyen értelemben szeretném magyarázni ezeket a Schermann-nal kapcsolatos tapasztalataimat. Látják, hogy minden anyagom a gondolatindukció egyetlen pontját érinti, az összes egyéb csodáról, melyet az okkultizmus állít, nincs mit mondanom. A saját életem, amint azt már nyilvánosan megvallottam, okkult tekintetben szerfölött szegényesen telt. Elképzelhető, hogy az okkult hatalmas mesebirodalmához képest Önök meglehetősen jelentéktelennek érzik a gondolatátvitel problémáját. Csak azt gondolják meg, hogy már ez a feltételezés is milyen nagy horderejű lépés volna eddigi álláspontunkhoz képest. Ma is igaz, amit a Saint-Denis székesegyház öre rendre hozzáfűzött a szent mártíromságáról szóló történet elbeszéléséhez. Eszerint Szent Dénes, miután lefejezték, fölvetette a földről a tulajdon fejét és a kezében tartva még jó darabig gyalogolt. És az őr hozzátette: Dans des cas pareils, ce n'est que le premier pas qui coûte. A többi már megy magától.

Schulcz Katalin fordítása